

HEIMAT 3

Een filmkroniek in zes delen van Edgar Reitz

**Nederlandse samenvatting en
toelichting**

gredigeerd door Gert Jan Jansen

26 september 2005

gertjan@jansengouda.demon.nl

Voorwoord en verantwoording

Ten behoeve van Nederlandstaligen, die zich niet dagelijks bedienen van de Engelse of Duitse taal, is deze samenvatting gemaakt van de filmcyclus Heimat 3 van de Duitse regisseur Edgar Reitz. Samenvatting wil zeggen dat het eigenlijke verhaal beknopt wordt weergegeven, maar ook commentaren en beschouwingen die her en der zijn verschenen. De zes delen van deze cyclus zijn in het najaar van 2004 vertoond in een aantal Nederlandse bioscopen. De VPRO heeft de films eind december 2004 uitgezonden op televisie, waarna de Belgische firma Lumière ze in juni 2005 als sixpack DVD op de markt bracht.

Het basismateriaal voor de samenvatting is ontleend aan de boeken

Edgar Reitz: Heimat3, Chronik einer Zeitenwende, Albrecht Knaus Verlag München, 2004;

Edgar Reitz: Die Heimat Trilogie, Collection Rolf Heyne GmbH & Co. KG, München, 2004.

Een belangrijke bron was ook de Duitstalige e-mail discussie (via heimat123.de) onder leiding van Thomas Hönemann.. Hieraan werd door pakweg 20 verschillende mensen bijgedragen, die hier niet met name genoemd worden. Voor de goede orde: de Engelstalige discussie die (gekoppeld aan uitzending op BBC4 in het najaar van 2005) in november 2005 begint onder leiding van Ivan Mansley, is niet verwerkt.

Voorts is materiaal uit interviews en perspublicaties verwerkt, zoals:

Maarten van Bracht “Gezocht: Heimat, Edgar Reitz voltooit zijn trilogie”, VPRO-gids 25 december 2004.

Mijn eigen aandeel in deze toelichting op Heimat 3 heeft bestaan uit vertaal- en redactiewerk. Accenten zijn daar gezet waar ik het – op grond van eigen waarneming of oordeel- niets eens was met bestaand materiaal, dan wel waar ik het niet begreep. Ook de deelname aan een zeer geslaagde Heimat- tour, die van 16 tot 18 september 2005 was georganiseerd door Joel Young, heeft sporen achter gelaten. Uit de mond van Helma Hammen (de vrouw die voor Edgar Reitz moest zorgen voor invulling van kleine rollen en figuranten) en van Karl-Heinz Kaiser (in de film chauffeur Horst van Anton Simon) konden diverse anekdotes worden opgetekend.

Voor zgn. zij-instromers (mensen die pas via Heimat 3 kennis maken met de trilogie; het zou interessant zijn te weten hoeveel dat er zijn) geldt de opmerking dat af en toe wordt verwezen naar scènes of gebeurtenissen in Heimat (H1) of Die Zweite Heimat (DZH). Dit zal echter geen belemmering zijn om deze toelichting te kunnen plaatsen. Wel past een waarschuwing voor verslaving. Als u (kennelijk) kennis neemt van deze toelichting, zult u niet rusten voor u de complete 11 delen van H1 en de 13 delen van DZH heeft gezien. Ze zijn de moeite waard!

Ik draag dit werk op aan Reinder Rustema, Ivan Mansley en Thomas Hönemann. Zonder hun inspanningen, zowel procedureel als inhoudelijk, was de bekendheid van en de discussie over het werk van Edgar Reitz niet op het huidige internationale niveau gekomen. Zij hebben een belangrijke toegevoegde waarde gehad voor de belangstelling die mondiaal bestond voor “Heimat”.

Gert Jan Jansen

Gouda, 26 september 2005.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord en verantwoording	2
Inhoudsopgave	3
Introductie	4
Deel 1: Het gelukkigste volk ter wereld	7
Deel 2: De wereldkampioenen	17
Deel 3: De Russen komen	22
Deel 4: Het gaat iedereen goed	29
Deel 5: De erfgenamen	36
Deel 6: Afscheid van Schabbach	42

Introductie

Oude bekenden

Men kan zich in H3 verheugen op het terugzien van oude bekenden uit Heimat (H1) en Die Zweite Heimat (DZH), personen waarmee men zo vertrouwd is geraakt dat ze een beetje familie zijn geworden.

- Hermann Simon en Clarissa Lichtblau uit DZH (gespeeld door Henry Arnold en Salome Kammer) komen elkaar –na vele jaren- weer tegen op de avond van de val van de muur in Berlijn. Ze besluiten bij elkaar te blijven. Iedereen die de 13 delen van DZH heeft „meegedeeld“ met het feit dat ze elkaar steeds maar niet „kregen“, wordt nu op zijn wenken bediend. Ze gaan wonen in het fraaie Günderodehuis bij Oberwesel, dat ook een hoofdrol krijgt in Heimat 3.
- Anton Simon en Ernst Simon uit Heimat (Matthias Kniesbeck en Michael Kausch) de ouder geworden gebroeders Simon, waartussen de verhouding zich niet heeft gewijzigd: de voetganger versus de gelukzoeker. Anton is dikker geworden en dat past uitstekend bij zijn rol als regionale patriarch. Ernst is ook iets in de breedte gegroeid sinds de opnames voor Heimat 1 zo'n twintig jaar terug. Was hij (gesitueerd in 1982) bijna kaal; nu heeft hij weer een lichte krullende haardos.
- Bijrollen die in H3 terugkeren zijn die van mevrouw Lichtblau, de moeder van Clarissa (Edith Behleit) en –met de grandeur van een gastrol- Schnüsschen, opnieuw vertolkt door Anke Sevenich, die na DZH regelmatig op de Duitse TV te zien geweest is.
- Dan zijn er nog enkele kleinere rollen uit H1 die terugkeren, maar die niet worden bezet door dezelfde acteurs. Het gaat met name om de kinderen van Anton: achtereenvolgens Marlies, Hartmut, Dieter, Helga en Gisela.

Het aantal bekenden had best nog iets groter kunnen en mogen zijn. Jammer dat er niemand van de vriendenkring in de Fuchsbau (DZH) een keer op bezoek mocht komen in het Günderodehuis. Wat betreft de familiekring moeten we Martha missen, de vrouw van Anton (haar foto met rouwband staat op de schoorsteenrand), maar ook niet Lotti Schirmer en haar gezin en de kinderen van tante Pauline Kröber-Simon.

Documentaire rollen

Enkele rollen geven de film af en toe een documentair karakter:

- Karl August Dahl, in de film aangeduid als "Raketen-August", wordt gespeeld door de echt bestaande Karl August Dahl, die ook de bijnaam "Raketen-August" had . Deze geestelijke was in de jaren -80 het icoon van de vredesbeweging in de Hunsrück. Hij had de leiding bij demonstraties voor ontmanteling van de atoomkoppen die - gericht op het oostblok.- in de Hunsrück gestationeerd waren. Dahl is officieel dominee, maar in deel 3 staat hij zonder probleem in de (katholieke) Hunsrückdom het pas geboren kleinkind van Anton te dopen. NB In de Nederlandse ondertiteling wordt hij aangeduid met de naam "Bell", dat is echter de plaats waar hij als dominee "stond".
- Rudi en Lenchen Molz, het echtpaar van de herberg in Schabbach (uitstekend vertolkt door Bertolt Korner uit Freiburg en Christel Schäfer uit Ellern im Hunsrück) zijn een levensechte kopie van een bestaand koppel: cafébaas Rudi Molz en zijn vrouw Marga Molz van de Bauernstube in Woppenroth. Rudi Molz, reeds ten tonele wordt gevoerd in de documentaire „Geschichten aus den Hunsrückdörfern“ (1980)- raakte goed bevriend met Edgar Reitz in de tijd dat HEIMAT ontstond. In de gelagkamer zogen Reitz en

Steinbach levenservaringen en anekdotes van de dorpsbewoners in zich op, om ze later te verwerken in het verhaal van HEIMAT. Eigenlijk zouden Rudi en Marga Molz zich zelf spelen in H3, maar dat werd door de tragische dood van Rudi in januari 2002(vier maanden voor het begin van de opnames) onmogelijk. Reitz heeft met H3 ook een monument voor zijn vriend willen maken.

- Lothar Beck, de (toenmalige) minister-president van Rheinland-Pfalz speelt in de film zichzelf, wanneer hij aanwezig is ter ondersteuning van het museumproject van Ernst.

Nieuwe karakters uit Oost-Duitsland

De kijker zal kennis maken met een hele reeks nieuwe gezichten en karakters. Een Duitse kroniek over de negentiger jaren kan nauwelijks geloofwaardig zijn, wanneer daarin geen figuren uit de vroegere Ostzone voorkomen. Uwe Steimle zet een overtuigende rol neer als Gunnar Brehme; maar ook de figuur van Tilmann, kinderlijk, vlijtig en betrouwbaar is zeer herkenbaar. Het kan zijn dat mensen die in bewondering terug denken aan HEIMAT of DZH aanvankelijk wat moeite hebben met die nieuwe karakters. In eerste instantie komen ze over als indringers, die niet in het verhaal thuishoren. Dat gevoel verdwijnt echter snel, omdat ze goed zijn geconcipieerd en vertolkt. De verhaallijn die Oost-Duitsland in beeld brengt, staat op het conto van Thomas Brussig, een auteur uit het oosten die bekend werd met boeken als "Helden wie wir" en "Sonnenallee" Op basis van zijn levenservaring was het mogelijk de Ossis veel leven, echtheid en ook humor mee te geven. Niet –Duitse kijkers hadden in de bioscoop de nodige moeite met het dialect van de Ossies.

Maarten van Bracht vraagt in de VPRO-gids aan Edgar Reitz:

De Ossies gedragen zich aanvankelijk als kinderen in Luilekkerland, nogal overdreven. Zou u het zonder hulp van de Oost-Duitse co-scenarist Thomas Brussig hebben aangedurfd om de Oost-Duitsers zo ten tonele te voeren?

'Ik zou het voorzichtiger hebben aangepakt. Maar Thomas zei: zo klopt het, zo zien wij - Oost-Duitsers- onszelf. En hij heeft gelijk, want bij alle premières in Oost-Duitsland was het publiek enthousiast. Men zei: "Dat zijn wij, zo waren we en zo zijn we". Natuurlijk is er sprake van naïviteit, natuurlijk wordt die gedirigeerd, maar dat heeft de herkenbaarheid bevorderd, zodat men ook weer een beetje om zichzelf kan lachen. Vreemd genoeg krijg ik op dit punt alleen in het westen kritiek te horen. De Wessies zijn bang dat het niet politiek correct is tegenover de Ossies; dat ze als tweederangsburgers worden beschouwd. De mensen die denken: "wel de Ossies beledigen, maar niet de Wessies" hebben ongelijk. Alleen Thomas Brussig wist precies, waar hij overdrijving en satire kon toepassen. Hij heeft de voor ironie benodigde dubbele kijk; op zowel de oppervlakkige buitenkant als de verborgen binnenkant.'

De Oostduitsers leveren – in de versies zonder ondertiteling- wel een taalkundig probleem op voor kijkers die de Duitse taal niet machtig zijn. Het Saksische dialect blijkt voor velen nog moeilijker te verstaan dan het "Hunsrücker Platt". Gelukkig heeft Pieritz ons in HEIMAT al laten wennen aan dialect uit Dresden en omgeving.

Meerdere versies

Tot slot van deze introductie van de zes delen van Heimat 3 (H3) een paar woorden over het feit dat er sprake is van meerdere versies.

In Duitsland had men eind 2004 te maken met:

a) de bioscoopversie, die ook op DVD is uitgebracht en in Nederland door de VPRO is uitgezonden op TV;

b) de ingekorte TV-versie die op ARD (zeg maar Duitsland 1) is vertoond.

De ARD stelde als eis dat elk van de zes uitzendingen een lengte had van exact 88 minuten en 30 seconden. Men wilde perse vasthouden aan de vaste structuur van de TV-avond, een blok na het Journaal van 8 uur. Dat betekende dat in alle 6 delen geknipt moest worden, tot 40 minuten toe. In Duitsland heeft zich daarover een heftige discussie voorgedaan, waarin de bazen van de publieke ARD –omroep o.a. voor cultuurbarbaren werden uitgemaakt. In deze Nederlandstalige bespreking van H3 zal hieraan voorbij gegaan worden. De kans dat iemand zich met de (video-opname van de) Duitse tv-versie moet behelpen is klein.

Daarnaast zijn de rechten op vermenigvuldiging van H3 op DVD aan verschillende bedrijven verkocht, elk met een eigen verspreidingsgebied. De Belgische firma Lumière zette H3 in zes DVD's op de Nederlandstalige markt, met de originele soundtrack, voorzien van ondertiteling, naar keuze Frans of Nederlands..